

**Карлін М.І.,**

*д.е.н., професор, завідувач кафедри державних фінансів Волинського національного університету імені Лесі Українки*

## **ПРОПОРЦІЙНИЙ ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

*У статті аналізуються позитивні та негативні аспекти введення єдиної ставки для оподаткування доходів фізичних осіб як в Україні, так і у багатьох постсоціалістичних країнах, пропонуються нові підходи до оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.*

*Introduction of the unified rate into the taxation of physical persons' incomes. Both in Ukraine and in a lot of post – socialistic countries are examined in the article. It is also given the analysis of the positive and negative sides of this introduction. New approaches deal with the taxation of physical persons' incomes in Ukraine are proposed.*

**Постанова проблеми.** В останні роки все більша увага українських фахівців приділяється єдиній ставці пропорційного податку на доходи фізичних осіб (лінійному податку за зарубіжною термінологією), його позитивним і негативним рисам. Особливо це важливо в контексті розробки і негайного прийняття Податкового кодексу України.

**Аналіз останніх досліджень.** Значний вклад у розробку теорії та практики запровадження пропорційного податку внесли такі вчені України, як: В.К. Вишневський, Ю.Д. Данілов, В.М. Заєць, Т.І.Єфименко, В.Г. Корнус, А.І. Крисоватий, І.О. Луніна, П.В. Мельник, В.М. Опарін, В.І. Ревун, А.В. Скрипник, А.М. Соколовська, Л.М. Шаблиста, С.І. Юрій та інші.

Разом з тим до сьогодні йде дискусія щодо повернення до традиційної схеми оподаткування доходів фізичних осіб, яка домінує в розвинутих країнах, коли особа з більшими доходами платить більші податки.

**Цілі статті.** Метою статті є розкриття позитивних і негативних моментів пропорційного податку на доходи фізичних осіб та обґрунтування переходу до трирівневої системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Введення пропорційного (лінійного) податку на доходи фізичних осіб має як позитивні, так і негативні наслідки. Як відомо, введенню цього податку в Україні з 1.01.2004 р. посприяли недоліки попередньої системи оподаткування та позитивний досвід Російської Федерації [1,201].

У незалежній Україні до 2004 р. податок з доходів фізичних осіб справлявся відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України від 26.12.92 р. № 13-92 "Про прибутковий податок з громадян" і передбачав такі ставки: місячний сукупний оподатковуваний дохід у розмірі до 17 грн. вважався неоподатковуваним мінімумом; дохід від 18 до 85 грн. оподатковувався за ставкою 10% від суми доходу, що перевищувала розмір одного неоподаткованого мінімуму; від 86 до 170 грн. — 6 грн. 80 коп. + 15% від суми, що перевищувала 85 грн.; від 171 до 1020 грн. — 19 грн. 55 коп. + 20% від суми, що перевищувала 170 грн.; від 1021 до 1700 грн. — 189 грн. 55 коп. + 30% від суми, що перевищувала 1020 грн.; понад 1700 грн. — 393 грн. 55 коп. + 40% від суми, що перевищувала 1700 грн.

З 1 січня 2004 р. оподаткування доходів фізичних осіб за прогресивною шкалою змінено на оподаткування за єдиною фіксованою ставкою в розмірі 13%, а з 1 січня 2007 р. — 15% відповідно до п. 7.1 ст. 7 Закону України від 22.05.2003 р. № 889-IV "Про податок з доходів фізичних осіб". Таке нововведення значною мірою сприяло детінізації економіки в частині легалізації заробітної плати, хоча повністю подолати це явище не вдалося.

Щодо світової практики, то чимало країн використовують саме прогресивний метод оподаткування доходів фізичних осіб. У Японії максимальна ставка цього податку становить 60%, у Франції — 56%, у Німеччині — 53%. Прогресивна шкала застосовується і в скандинавських країнах, податкові системи яких вважаються класичним прикладом для держав з високорозвинутою ринковою економікою. У Швеції муніципальний податок з доходів фізичних осіб становить 32%, а максимальна ставка національного податку, що справляється після перевищення певної суми, — 25%. У Данії середня ставка муніципального та церковного податків — 29,5%, а диференційована ставка державного податку — від 5 до 15%. Залежно від місцевих законодавчих актів у Фінляндії ставка муніципального податку становить 15 і 20%, а державний податок диференційовано за рівнем доходів — від 7 до 39%. Муніципальний податок у Норвегії — 21% + 7% від перевищення певної суми, а національний має дві ставки — 9,5 і 13,7%.

У США рівень оподаткування доходів фізичних осіб також залежить від сум таких доходів і становить від 0 до 35%. Як наслідок, 5% найбагатших громадян країни сплачують близько 60% цього податку, тоді як 50% найбідніших — 3,3% [2].

Інвестиційний бум у Словаччині значною мірою був викликаний упровадженням єдиного прибуткового податку як для фізичних, так і для юридичних осіб у розмірі 19 % [3]. Іноземні інвестори позитивно оцінили ці та інші нововведення, вклавши в економіку Словаччини близько 11 млрд. доларів. Це, з одного боку, принесло нові робочі місця і стрімке підвищення зарплат, хоча, з другого боку, в країні було урізано багато соціальних програм, що призвело до програшу партії М. Дзурінди на виборах 2006 р. До влади прийшли соціал-демократи, які взяли на себе зобов'язання відмовитися від єдиного податку для фізичних осіб, який, на їх думку, у кращі умови поставив заможні верстви населення [4].

Незважаючи на порушення принципів оподаткування доходів бідних і багатих верств населення, лінійний податок запроваджено у багатьох постсоціалістичних країнах, а в деяких з них в наступні роки планують його поступово знижувати і надалі. В 2007 році пропорційний податок на доходи фізичних осіб застосовувався у таких країнах: у Сербії, Албанії, Болгарії — по 10%, у Грузії та Македонії — по 12%, у Росії — 13%, в Україні, Чехії — по 15%, в Румунії — 16%, Словаччині — 19%, в Латвії — 25%. Заплановано, що в 2008 році в Македонії цей податок буде знижено до 10%, в Литві — з 27% до 24%, в Естонії — з 22% до 21%, а в 2009 році Естонія планує зменшити пропорційний податок на доходи фізичних осіб до 20%.

У деяких країнах введення лінійного податку на доходи фізичних осіб супроводжується збільшенням інших податків. Так, у Чехії в 2007 році був введений пропорційний податок на доходи фізичних осіб в розмірі 15%. При цьому було підвищено мінімальну ставку ПДВ з 3,5 до 9%. Крім того, в Чехії працівники тепер платять 15% не зі своєї зарплати, а із загальної суми витрат роботодавця, яку він витрачає на найм працівника (тобто із суми зарплати і нарахувань на фонд оплати праці). Реально працівник буде платити податок на доходи фізичних осіб у розмірі не 15%, а 23%, тобто на 8% більше, ніж продекларовано урядом [5].

Оскільки у багатьох розвинених країнах не планують відмовлятися від прогресивної системи оподаткування і переходити на лінійний податок на доходи фізичних осіб, важливо проаналізувати теорію цього явища. Цей аналіз дозволить зро-

зуміти майбутнє лінійного податку в Україні та можливі напрями його змін, що обумовлюється загостренням соціальних і політичних суперечностей у нашій країні.

Способи обчислення податку, як певної частини від об'єкту оподаткування, можуть бути різними, а саме – пропорційними та прогресивними.

Пропорційний спосіб обчислення (пропорційний податок) передбачає обчислення податку пропорційно до доходу, як визначеного проценту від доходу, причому цей процент обчислення встановлюється однаковим для будь-якої величини доходу [6]. На перший погляд, правильна модель: той, хто має удвічі більше, і платить удвічі більше. Але вона має один суттєвий недолік. Це, по суті, є рівність математична, а не суб'єктивна. Реальна рівність полягає в тому, щоб сама втрата доходу, в зв'язку зі сплатою податку, для всіх громадян була однаковою стосовно самої величини доходу, тоді ми матимемо рівність суб'єктивну, тобто рівномірність оподаткування.

У суб'єкта оподаткування після сплати податку повинні залишатись кошти для споживання (відтворення) та інвестування (заощадження), або хоча б повністю кошти, призначені для відтворення. Одна ставка оподаткування може для незначних доходів відбирати, наприклад, всі кошти для інвестування(заощадження) та ще й частину коштів, призначених для відтворення, а для великих доходів ця сама ставка буде відбирати лише незначну частину коштів, призначених для інвестування. Таким чином, пропорційне оподаткування спричинює нерівномірність в оподаткуванні.

Крім того, з пропорційним способом обчислення податку пов'язаний ще один недолік – порівняно невелика доходність податку. Адже єдину ставку не можна встановити велику, бо вона застосовується як до найменших, так і до найбільших доходів.

Пропорційна система, хоч би якою справедливою вона не здавалась, не може забезпечити рівномірність податкового навантаження, забезпечити принцип нейтральності податку при значному діапазоні доходів.

Пропорційний податок – рівномірний об'єктивно, в суб'єктивному відношенні виявляється досить нерівномірний за своєю економічною сутністю.

Щоб забезпечити бажану рівномірність в оподаткуванні доходів, застосовується прогресивний спосіб обчислення податку.

Прогресивне оподаткування передбачає, що чим вищий дохід, тим вище може бути встановлений процент податку, який сплачується до бюджету.

Справедливість прогресивного оподаткування виходить з того факту, що більше майно і більший дохід завжди мають непропорційну, а прогресивно зростаючу економічну силу. Особа, яка має більший дохід, при інших рівних умовах має можливість швидшого збагачення, ніж особа з меншим доходом. Це явище залежить від можливості капіталів знаходити собі більш продуктивне застосування, ніж просто особистих доходів, які витрачаються на споживання.

Ще одна перевага прогресивного оподаткування перед пропорційним та, як вже зазначалось вище, що пропорційний податок по суті малодоходний, при ньому не має можливості встановлювати високі ставки оподаткування, виходячи з реалій помірного податкового тиску на малі доходи., навпаки, прогресивне оподаткування має можливість для незначних доходів і встановлювати мінімальні ставки оподаткування і збільшувача ти ці ставки при збільшенні доходів.

Варто ще зазначити, що еволюція податкової політики привела до того, що прибутковий податок став провідним в оподаткуванні найбільш розвинутих країн світу. Більш того, в переважній більшості країн система прибуткового оподаткування організована на основі прогресивних ставок [7].

Врахуємо те, що громадяни (фізичні особи) в процесі своєї життєдіяльності сплачують ще непрямі податки (податки на споживання), зокрема податок на додану вартість. Тобто, після оподаткування податком на доходи, дохід платника в процесі його споживання товарів (робіт, послуг) зменшується ще на суму ПДВ (20%) , а можливо, й акцизу, який врешті-решт через механізми непрямого оподаткування потрапляє до бюджету держави. Таким чином, податкове навантаження на фізичну особу потрібно визначати в сукупності оподаткування податком на доходи фізичних осіб (пряме оподаткування) і податком на споживання (непряме оподаткування). При визначенні податкового навантаження на фізичну особу чомусь враховують тільки податок на доходи (прямий) та його максимальну ставку.

При наявній системі непрямого оподаткування ПДВ з ставкою 20% та враховуючи постулати теорії перекладення податків, постулати податкового і навантаження, за А.Лаффером, ставка прогресії при оподаткуванні фізичних осіб не повинна перевищувати десь 25% [8,133].

На думку багатьох зарубіжних вчених(особливо з розвинутих країн), лінійний податок відображає нездатність керівництва постсоціалістичних країн примусити підприємницькі структури дотримуватися законів щодо сплати податків та

встановлення реальної заробітної плати. Крім того, встановлення лінійного податку, на їх думку, веде до послаблення середнього класу, який є основою демократичного суспільства.

В короткотерміновій перспективі пропорційний податок дозволяє покращити сплату податків фізичними особами в постсоціалістичних країнах, але у довгостроковій перспективі його збереження веде до негативних економічних і політичних результатів. Так, наприклад, відбулося у 2005 році в Польщі, коли до влади прийшла право консервативна партія братів Качинських "Право і справедливість". Ця політична сила побудувала свою передвиборчу компанію на популістських обіцянках та критиці лінійного податку, як податку для багатих. І більшість населення її підтримало, а ліберали, які пропонували ідею пропорційного податку, програли. І хоча в Польщі наприкінці 2007 року до влади в результаті парламентської кризи прийшли ліберали, але вони відклали введення лінійного податку на наступні роки.

Крім того, треба зважати і на той факт, що найбільша критика соціально-ринкової економіки йде з Китаю, де існує комуністична диктатура і капіталістичні відносини зразка XIX століття, які породили надмірну поляризацію в доходах між членами суспільства, і, відповідно, масову корупцію. Останню не зупиняють навіть публічні страти корупціонерів. Хоча в КНР, за даними Світового банку, вдалося зменшити рівень бідності з 64% в 1981 р. до 17% з в 2001 році, проте суттєво різняться розміри ВВП на душу населення в провінціях країни. Так, в 2004 році цей показник склав: у Шанхаї – 6 913 доларів США, в Пекіні – 4 632 долари США, в Тибеті – 972 долари США, в Гансу – 746 доларів США.

Прогресивне оподаткування, яке характерне для розвинених країн Заходу, в тому числі й для США і Великобританії, лежить в основі економічної моделі розвитку, яка існує в цих країнах після Другої світової війни. Суть цієї моделі полягає в переході від ринкової економіки XIX століття до соціально-ринкової економіки, де прогресивне оподаткування допомагає зменшити нерівність у суспільстві, яка властива капіталізму за своєю природою. В той же час лінійний податок веде до зростання диференціації в доходах. В Україні треба взяти до уваги висновок багатьох вчених з розвинутих країн, що країни з лінійним податком знаходяться на нижчій, а не на вищій стадії європейської моделі розвитку.

**Висновки.** Виходячи з різнонаправлених тенденцій оподаткування доходів фізичних осіб у світі, для України можна за-

пропонувати два шляхи змін у функціонуванні пропорційного податку на доходи фізичних осіб.

1. Збереження існуючої ставки в розмірі 15% з одночасним введенням податку на нерухомість, якою володіють фізичні особи, за мінімальною можливою ставкою, щоб збільшити оподаткування заможних верств населення. Такий захід зняв би соціальне напруження в суспільстві, оскільки багато малозабезпечених громадян незадоволені єдиною ставкою податку на доходи фізичних осіб. Це може позначитися на їх політичній активності під час майбутніх президентських і парламентських виборах та привести до влади популістів з усіма негативними наслідками для економіки України, яка й так стоїть на порозі економічної кризи за великої інфляції, спровокованої надмірними соціальними виплатами в 2004-2008 роках.

2. Перехід до трирівневої прогресивної структури оподаткування доходів фізичних осіб, яка б включала такі ставки податку: 1) 10% для тих, хто отримує доходи в межах 1-2 прожиткових мінімумів; 15% – для тих, хто отримує доходи в межах 2-3 прожиткових мінімумів; 19% – для тих, хто отримує більше трьох прожиткових мінімумів доходів громадян. При цьому податок на нерухомість в Україні не повинен вводитися, щоб не обкладати додатковим податком доходи заможних верств населення та не провокувати їх відхід у "тінь". Інакше введення прогресивного податку на доходи фізичних осіб в Україні буде заблоковано представниками найзаможніших верств населення, які зараз контролюють роботу Верховної Ради нашої країни та пройшли до неї за закритими списками політичних партій.

### Література

1. Карлін М.І. Фінанси України та сусідніх держав. – К.: Знання, 2007. – 589 с.
2. Германова О. Соціально справедливе оподаткування: зворотний бік медалі//Вісник податкової служби. – 2007. – №42. – С. 58-61.
3. Дзеркало тижня. – 2006. – 24.06. – С.6.
4. Карлін М.І. Чинники впливу на інвестиційний розвиток України та постсоціалістичних країн: порівняльний аналіз//Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави. – Матеріали міжн. наук. – практ. конф. – 6. – 7.10.2006р., м. Луцьк. – Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ ім. Л. Українки, 2006. – С.10-12.
5. Palata L. Podatek liniowy – niszze stadium kapitalizmu//Gazeta Wyborcza. – 2007. – 20.09. – S. 28.
6. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки. – М.,1904. – 328 с.

7. Бовтенко Т.А. Прибутковий податок із громадян. Досвід розвинутих країн//Фінанси України. – 1997. – №10. – С. 97-99.

8. Корнус В.Г. Реформування прибуткового оподаткування громадян в Україні//Фінансова система України. Зб. наук. пр., серія "Економіка". – Вип. 9. – Част.1. – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2007. – С. 126-137.